

Prof. dr hab. Józef Frąckowiak

Uniwersytet Wrocławski, Sąd Najwyższy

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Pawła Daszczuka

„Kurator prawa materialnego przedsiębiorcy – osoby prawnej” napisanej pod kierunkiem Prof. dr hab. Andrzeja Kidyby

1. Praca doktorska mgr Pawła Daszczuka dotyczy problematyki, która zarówno pod względem teoretycznym, a także z punktu widzenia praktyki prawniczej, jest interesująca z kilku powodów. Kuratela została uregulowana w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym przede wszystkim na potrzeby osób fizycznych, które z różnych względów nie mogą występować w obrocie samodzielnie. Ustawodawca posłużył się przy tym odesłaniem do innej instytucji uregulowanej w prawie rodzinnym i opiekuńczym, czyli do instytucji opieki. Kuratela jest wykorzystywana także dla osób prawnych, które nie mogą występować samodzielnie w obrocie. Ustawodawca dopuszcza występowanie osoby prawnej poprzez kuratora zarówno w kodeksie cywilnym i innych ustawach prawa materialnego, jak również w prawie procesowym i to zarówno w procesach cywilnych jak i w postępowaniu administracyjnym. Stwarza to ciekawe, ale zarazem ze względu na skomplikowaną i rozległą regulację, trudne pole do obserwacji w jaki sposób kuratela powinna działać w sytuacji osób prawnych. Autor zadeklarował od razu w tytule, że będzie zajmował się osobami prawnymi, które można kwalifikować jako przedsiębiorców, co dodatkowo wymaga wnikliwej analizy, mając na względzie specjalne regulacje dotyczące przedsiębiorców. Ponadto dopiero niedawno bo ustawą z dnia 26 stycznia 2018 r. (Dz. U. 2018, poz. 398), która weszła w życie 15 marca 2018 r. znowelizowano podstawy prawne dla kurateli ustanawianej dla osoby prawnej, znacznie rozszerzając możliwość określenia przez sąd kompetencji kuratora. Tak zakreślona tematyka pozwala też na odniesienie się do wielu podstawowych zagadnień prawa prywatnego takich jak: osoba prawna, przedsiębiorca, organ osoby prawnej, zastępstwa i przedstawicielstwa, stosunek prawny nie będący zobowiązaniem. W recenzowanej pracy podjęto większość tych

problemów. Wybór tematu recenzowanej rozprawy należy wobec tego uznać za trafny. Samo jego sformułowanie nie budzi większych wątpliwości. Można jednak rozważyć, biorąc pod uwagę sposób prezentacji omawianej pracy jego inną wersję „Kurator prawa materialnego osoby prawnej będącej przedsiębiorcą”, ewentualnie po zmianie podejścia do tej tematyki „Kurator prawa materialnego przedsiębiorcy”.

2. Recenzowana praca składa się z czterech rozdziałów, wstępu i podsumowania. We wstępie autor wyraźnie określił granice swoich rozważań. W pierwszym rzędzie wskazał, że ogranicza swoje rozważania tylko do osób prawnych, które prowadzą działalność gospodarczą. Wyraźnie wykluczył ze swoich rozważań jednostki organizacyjne, o których mowa w art. 33¹ k.c., a także te osoby prawne, w których działa kurator, ale nie stosuje się do niego przepisów kodeksu cywilnego. Tak określony obszar rozważań pozwala na wykazanie, że kuratela, chociaż uregulowana w Tytule III kodeksu rodzinnego i opiekuńczego razem z opieką, a art. 178 § 2 k.r.i.o. nakazuje do niej w sprawach nieuregulowanych stosować przepisy o opiece, jest jednak instytucją nie tyle prawa opiekuńczego, co osobowego. Rozdział pierwszy zatytułowany „Istota i charakter prawny kurateli” rozpoczyna bardzo ogólne rozważania na temat przedstawicielstwa oraz jego rodzajów, a dopiero następnie autor przechodzi do samej kurateli ustanawianej dla osoby prawnej. Zdaniem autora podstawowym pojęciem jest zastępstwo i dopiero w ramach zastępstwa bezpośredniego, które utożsamia z przedstawicielstwem wyróżnia przedstawicielstwo ustawowe. Po ustaleniu różnic pomiędzy przedstawicielstwem ustawowym a pełnomocnictwem autor przechodzi do określenia czym jest kuratela jako rodzaj przedstawicielstwa ustawowego, w którym umocowanie do działania wynika z orzeczenia sądu. Wskazując na bardzo zróżnicowane sytuacje, w których ustawa nakazuje ustanowić kuratora dochodzi do wniosku, że kuratela jest instytucją zarówno polegającą na tym, że kurator jest przedstawicielem ustawowym kuranda, jak i osobą dokonującą niezbędnych czynności faktycznych potrzebnych w szczególności do zarządu majątkiem osoby, dla której kuratelę ustanowiono. Ponadto kompetencje kuratora mogą ograniczać się tylko do pomocy w dokonywaniu czynności faktycznych, lub zastępstwa w procesie.

Po tych rozważaniach ogólnych na temat kurateli następuje przejście do szczegółowej analizy sytuacji kuratora ustanowionego dla osoby prawnej. Analizie zostaje poddana sytuacja kuratora ustanawianego na podstawie art. 42 k.c. oraz kuratorów, ustanawianych na podstawie ustaw szczególnych. Autor dostrzega, że nie wszystkie z nich są powołane do prowadzenia działalności gospodarczej, czyli jak to ujmie nie są przedsiębiorcami sensu stricto, to jednak

obejmuje je wszystkie analizą wskazując, że mogą one również prowadzić działalność gospodarczą oraz podkreślając ich znaczenie w obrocie prawnym, a także odrębności w sposobie ustanawiania i sprawowania kurateli. Dobrym uzupełnieniem rozważań na temat charakteru prawnego kurateli jest paragraf poświęcony omówieniu skutków przekroczenia przez kuratora zakresu jego umocowania. Jest to kolejna okazja wykazania specyfiki instytucji kurateli w stosunku do innych rodzajów przedstawicielstwa. Rozdział ten zamykają uwagi na temat różnic pomiędzy przedstawicielem ustawowym a organem osoby prawnej oraz wzmianka na temat kuratora w prawie procesowym. Wydaje się, że pokazanie różnicy pomiędzy przedstawicielem ustawowym a organem osoby prawnej powinno być częścią rozważań na temat przedstawicielstwa, a sytuację kuratora ustanowionego w procesie można było omówić syntetycznie przy okazji prezentacji charakteru prawnego kurateli.

Autor trafnie zdefiniował kuratelę jako stosunek cywilnoprawny pomiędzy kuratorem a osobą podlegającą kurateli. Dostrzegł także, że nie jest to stosunek typu zobowiązaniowego lecz bliżej nie rozwinął tej ważnej myśli, nawiązując do tego po części dopiero w rozważaniach nad odpowiedzialnością kuratora. Podkreślając, że kuratela obejmuje bardzo zróżnicowane sytuacje, słusznie wskazał, iż kurator ma upoważnienie do podejmowania nie tylko czynności prawnych ale także czynności faktycznych w imieniu i na rzecz reprezentowanego. Przekonuje również spostrzeżenie, że do regulacja kurateli poprzez odesłanie do przepisów o opiece, należy podchodzić bardzo ostrożnie. Opieka ma na celu sprawowanie pieczy nad pupilem z odesłaniem do przepisów o władzy rodzicielskiej. Natomiast kuratela spełnia bardzo różne cele, ale nawet w przypadku kuratora ustanowionego dla osoby fizycznej, nie jest ona powołana w celu zabezpieczenia całokształtu interesów życiowych osoby. Zakres i sposób stosowania przepisów o opiece do kurateli będzie więc zależeł od przepisów właściwych dla danego rodzaju kurateli i celu dla którego ją ustanowiono. Egzemplifikacją tej tezy są rozważania dotyczące kuratora ustanowionego dla osób prawnych nie tylko na podstawie art. 42 k.c., ale również ustaw szczególnych. Analiza sytuacji kuratora w przypadku tych osób prawnych wskazuje, że brak podstaw, aby stosować do nich przepisy o pieczy nad osobą, a co najwyżej kuratela taka obejmuje zarząd nad majątkiem osoby prawnej, dla której ustanowiono kuratora, który autor proponuje ujmować jako prowadzenie sprawy i reprezentację takiej osoby. Kurator osoby prawnej może zostać powołany jednak również tylko do dokonania ściśle określonych czynności na przykład związanych z wyborem władz (tak w przypadku polskich związków sportowych) albo do przywrócenia zgodności pomiędzy siedzibą statutową a siedzibą głównego zarządu spółki lub spółdzielni europejskiej.

W drugim rozdziale recenzowanej pracy poddano analizie ustanowienie kuratora. Kolejno autor analizuje przesłanki ustanowienia kuratora na podstawie kodeksu cywilnego oraz przepisów szczególnych, a także regulację postępowania w sprawie ustanowienia kurateli. Nawiązując do tytułu rozprawy podjął się także próby wskazania czy w przypadku osoby prawnej, która jest przedsiębiorcą można sformułować dodatkowe wymogi. Brak jednak wyraźnego wskazania, czy te rozważania będą się odnosiły tylko do kuratora ustanowionego na podstawie art. 42 k.c., czy również do kuratorów ustanawianych na podstawie przepisów szczególnych.

Trzeci rozdział pracy poświęcony został prezentacji praw i obowiązków kuratora. Nie dokonano w nim rozwinięcia trafnego spostrzeżenia, że w przypadku kurateli występuje połączenie uprawnień (kompetencji) przyznanych kuratorowi z nałożonymi na niego obowiązkami. Taki układ praw i obowiązków stanowi zaś podstawową różnicę między klasycznym stosunkiem prawnym zobowiązaniowym, a stosunkiem prawnym kurateli. Ten ostatni zbliża się do stosunku spółki z członkami jej organów, którzy także wyposażeni są w pewne kompetencje, które pozwalają na realizację ich obowiązków związanych z reprezentacją i prowadzeniem spraw spółki. Wbrew tytułowi pierwszego paragrafu tego rozdziału analiza kompetencji jakie przyznaje kuratorowi art. 42 k.c. od 15 marca 2018 r. jest prowadzona dla każdej osoby prawnej, a nie tylko dla tych, które mają przymiot przedsiębiorcy. To samo dotyczy analizy kompetencji i obowiązków kuratora w przypadku gdy jego umocowanie wynika z ustaw pozakodeksowych. Analiza kompetencji kuratora dokonana została z uwzględnieniem, że z celu ustanowienia kurateli określonego w aktualnej wersji art. 42 k.c., wynika, że można je podzielić na trzy grupy: sanacyjne, likwidacyjne i akcesoryjne. Autor uznaje, że po nowelizacji art. 42 k.c. daje lepsze możliwości ustalenia przez sąd kompetencji kuratora zgodnie z wymogami osoby prawnej, która nie może być reprezentowana lub prowadzić swoich spraw z tego względu, że jest brak organu lub brak w składzie organu uprawnionego do jej reprezentacji. Uważa jednak, że taka regulacja może prowadzić do zbyt szerokiego określenia tych kompetencji przez sąd. Ponadto słusznie zwraca uwagę na niezręczność stwierdzenia, że kurator reprezentuje osobę prawną oraz prowadzi jej sprawy w granicach określonych w zaświadczeniu sądu. Granice te niewątpliwie określa postanowienie sądu o ustanowieniu kuratora, a samo zaświadczenie tylko odzwierciedla tę część treści postanowienia, która dotyczy zakresu przyznanych przez sąd kompetencji.

Ostatni rozdział pracy dotyczy zakończenia kurateli oraz odpowiedzialności kuratora. Kolejno przeanalizowano w nim przesłanki ustania kurateli oraz zwolnienia kuratora z

wykonywania jego obowiązków. Specjalny paragraf poświęcono także omówieniu okresu na jaki kuratela ma zostać ustanowiona. Wydaje się, że lepiej byłoby odwrócić kolejność paragrafów w tym rozdziale i uwagi o ustaniu kurateli rozpocząć od wskazania, że kuratela jest zawsze ustanawiana na określony czas oraz przeanalizować regulacje prawne, których celem jest, aby czas ten nie był nadmierny. Do rozważań dotyczących ustania kurateli dołączono uwagi o odpowiedzialności kuratora. Związek odpowiedzialności z ustaniem kurateli jest jednak niewielki. Odpowiedzialność kuratora dotyczy przede wszystkim okresu gdy ona trwa, a co najwyżej skutki tej odpowiedzialności może on ponosić także po ustaniu stosunku prawnego łączącego go z osobą prawną, mając na względzie, że zgodnie z art. 164 w związku z art. 178 § 2 k.r.i o. roszczenia osoby prawnej wobec kuratora przedawniają się z upływem trzech lat od ustania kurateli lub zwolnienia kuratora. Trafnie rozważania te rozpoczyna przypomnienie, że gdy chodzi o zachowanie kuratora przy wykonywaniu zobowiązań osoby prawnej, dla której go ustanowiono, to zgodnie z art. 474 k.c. odpowiedzialność taką ponosi sama osoba prawna, gdyż z mocy powołanego przepisu zachowanie kuratora traktowane jest tak jak zachowanie osoby, której dłużnik powierza jego wykonanie lub którą przy wykonaniu zobowiązania się posługuje. W dalszej części dopiero autor przechodzi do rozważań nad odpowiedzialnością kuratora za nienależyte wykonywanie przez niego obowiązków, które powoduje powstanie szkody u osoby prawnej. Przyjmuje, że odpowiedzialność kuratora jest przede wszystkim odpowiedzialnością za nienależyte wykonanie stosunku prawnego jaki łączy kuratora z osobą prawną czyli odpowiedzialnością quasi ex contractu. Brak w tych rozważaniach jakiegokolwiek wzmianki na temat pojęcia szkody jaką może wyrządzić kurator oraz związku przyczynowego pomiędzy nienależytym wykonaniem stosunku prawnego a szkodą, jako przesłanek odpowiedzialności kuratora.

3. Rozważania zawarte w recenzowanej pracy zostały bardzo starannie udokumentowane. Autor zebrał obszerną literaturę i orzecznictwo i jak wynika z przypisów korzysta z niej bardzo obszernie dla udokumentowania swoich rozważań. Gdy chodzi o bibliografię to warto sięgnąć jeszcze po pracę E. Krześniaka, Kluby i organizacje sportowe w prawie polskim. Na tle rozwiązań zagranicznych, Warszawa 2016, która może okazać się przydatna w rozważaniach nad polskim związkami sportowymi. Czytelnik odnosi wrażenie, że autor pokłada zbyt małą wiarę w trafność swoich tez, gdyż prawie każdy pogląd stara się podeprzeć stanowiskiem innych autorów i to nie w podsumowaniu, ale w trakcie referowania poszczególnych fragmentów swojego stanowiska. Praca generalnie rzecz ujmując jest dobrze napisana i zredagowana, chociaż zdarzają się usterki, które warto usunąć przy okazji przygotowywania jej

do druku. Przykładowo na str. 10 w zdaniu „Wydaje się jednak, że ma ona ma znaczenie...”; na str. 29 „wchodzi też w rachubę funkcja organizatorska, a przede wychowawcza...”; na str. 44 „...zarządca przymusowy fundacji ustanawiany na podstawie art. 14 u. fund. jest kurateli” ; na str. 182 „, co oznacza, że kurator podlega nadzorowi sądowi opiekuńczego”;

4. Doceniając wysiłek intelektualny jakim była próba uporządkowania przepisów rozrzuconych po wielu ustawach dotyczących kurateli prawa materialnego przedsiębiorcy – osoby prawnej oraz generalnie pozytywnie oceniając recenzowaną pracę chciałem jednak zwrócić uwagę na kilka spraw, które wywołują dyskusję. Po pierwsze przy tak silnym podkreśleniu już w tytule, że praca zajmuje się kuratorem przedsiębiorcy niedosyt budzi brak jakichkolwiek uwag na temat pojęcia przedsiębiorcy. Oczywiście nie chodzi o to, aby szczegółowo referować poglądy na temat przedsiębiorcy, ale aby nie ograniczyć się do stwierdzenia, że w pracy chodzi o przedsiębiorcę sensu stricto. Jak rozumieć użyte w tytule określenie przedsiębiorca, powinien autor jednak bliżej wyjaśnić czytelnikowi. Co więcej chociaż deklaruje, że zajmuje się kuratorem przedsiębiorcy osoby prawnej, to w odniesieniu do kuratora ustanowionego na podstawie innych przepisów niż art. 42 k.c. brak wyraźnego odniesienia się do tego w jaki sposób gdy osoba taka jak stowarzyszenie lub fundacja uzyskuje status przedsiębiorcy wpływa to na sytuację kuratora dla niej ustanowionego. Wydaje się, że może lepszym pomysłem byłoby odniesienie się do kuratora prawa materialnego przedsiębiorcy, zarówno wtedy kiedy jest nim osoba fizyczna, jak i kiedy przedsiębiorca jest osobą prawną, dla której kuratora ustanawia się na podstawie art. 42 k.c. Stwarzałoby to większe możliwości pokazania specyfiki sytuacji prawnej kuratora, którego zadaniem byłoby zarządzanie przedsiębiorstwem, czy to osoby fizycznej czy prawnej. Wtedy można by zaś zrezygnować z rozważań na temat kuratora ustanawianego na podstawie innych ustaw, niż kodeks cywilny, oraz skupić się na szczególnych aspektach kuratora ustanawianego dla przedsiębiorcy niezależnie od tego, czy jest nim osoba fizyczna, czy osoba prawna.

Na str. 148 autor przychylił się do poglądu, że wystąpienie do sądu rejestrowego jest wnioskiem o otwarcie likwidacji osoby prawnej, ponieważ jej rozwiązanie nastąpi dopiero z chwilą wykreślenia z KRS po zakończeniu likwidacji. Pogląd ten co najmniej wymagał uzupełnienia, gdyż przez rozwiązanie spółki rozumie się zajście zdarzenia, które powoduje że spółka przechodzi w stan likwidacji. Natomiast jej wykreślenie z KRS to nie rozwiązanie spółki, ale utrata przez nią bytu prawnego. Po rozwiązaniu spółka istnieje jako osoba prawna, tyle, że co wyraźnie sygnalizuje jej firma, jest w likwidacji.

W recenzowanej pracy słusznie zwrócono uwagę na pewną niezręczność sformułowania art. 42 § 2 k.c., w którym wskazano, że kurator reprezentuje osobę prawną oraz prowadzi jej sprawy w granicach określonych w zaświadczeniu sądu. Nie jest to jednak błąd merytoryczny, jak w pewnym miejscu pracy stwierdza autor, lecz tak jak sam pisze w innym miejscu pracy konieczność uznania, że zaświadczenie nie określa tych granic, a jedynie stanowi wydane w trybie urzędowym zaświadczenie odzwierciedlające to, co na temat tych granic wynika z postanowienia sądu. W żadnym razie nie stanowi ono więc podstawy do ewentualnej zmiany tych granic. Jeżeli zaświadczenie nie określa granic kompetencji kuratora zgodnie z postanowieniem to należy te usterki usunąć w trybie urzędowym właściwym dla zarządzenia wydanego przez biuro sądu. W razie zaś gdyby zaistniała potrzeba innego określenia granic tych kompetencji właściwą drogą jest zmian postanowienia sądu o ustanowieniu kurateli.

Pisząc o nowelizacji art. 39 k.c., która weszła w życie 1 marca 2019 r., autor niepotrzebnie szeroko referuje poglądy jakie pojawiły się na tle poprzedniej wersji tego przepisu, a tylko w przypisie informuje o nowym stanie prawnym. Tymczasem należałoby w tekście przedstawić i dokonać wykładni aktualnej regulacji, a w przypisie wspomnieć o problemach jakie rodziła poprzednia wersja tego przepisu.

Dokonując określenia zakresu swoich rozważań autor przychylił się do poglądu, że jednostki organizacyjne, o których mowa w art. 33¹ k.c. należy nazywać podmiotami ustawowymi. Ze zgłaszanych w doktrynie propozycji krótkiej nazwy dla tych jednostek jest to jeszcze najbardziej trafna, gdyż nie nawiązuje ona do tradycyjnych a nie mających żadnego oparcia aktualnie określeń takich jak ułomna, czy niepełna osoba prawna. Jeżeli jednak zważyć, że cechą osób, tak fizycznych jak i prawnych, jest posiadanie zdolności prawnej, to jednostka z art. 33¹k.c. jest niewątpliwie osobą. Określenia fizyczna, czy prawna mają charakter konwencyonalny i pełnią tylko funkcję odróżniającą. Nie należy wobec tego odnosić się do ich znaczenia w języku potocznym, gdyż prowadzi to na manowce. Osoba fizyczna podobnie jak osoba prawna jest konstrukcją prawną i nie może być utożsamiana z człowiekiem jako istotą fizyczną, gdyż o tym kiedy człowiek staje się osobą fizyczną i kiedy przestaje nią być decydują nie względy naturalne, ale przepisy prawa (zob. art. 8 i art. 29 – 32 k.c.). Dlatego podobną funkcję pełni określenie osoba ustawowa, gdyż pozwala na odróżnienie jej od pozostałych osób, a jednocześnie, mając na uwadze bliskoznaczność określeń ustawa i prawo, wskazuje na bliskie związki osoby ustawowej z osobą prawną. Taka nazwa podkreśla również, że jednostki te są osobami, a nie innymi adresatami norm prawa prywatnego. Podmiot prawa jest zaś określeniem obejmującym nie tylko adresatów norm prawa prywatnego, które są osobami, ale także inne

jednostki organizacyjne, np. pracodawcę. Zauważyć również trzeba, że trudno nazwać podmiotem prawa takich adresatów norm prawa prywatnego jak organy osób prawnych, którym ustaw także przyznaje wyraźnie przynajmniej zdolność do skarżenia uchwał zgromadzeń wspólników spółek kapitałowych (zob. art. 250 pkt1 k.s.h., art. 422 § 2 pkt 1). Generalnie więc najlepszym określenie wydaje się adresat normy prawa prywatnego. Adresaci norm prawa prywatnego dzielą się na trzy grupy: pojedynczy człowiek, jednostka organizacyjna oraz pozostali adresaci (np. organ spółki kapitałowej). Jednostki organizacyjne można zaś podzielić na te, którym ustawa przyznaje zdolność prawną (osoby prawne i osoby ustawowe) oraz jednostki organizacyjne, które nie mają zdolności prawnej, a tylko określoną zdolność częściową bycia podmiotem prawa i obowiązków (np. każda jednostka organizacyjna może być pracodawcą).

5. Biorąc pod uwagę, że recenzowana praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje dobrą wiedzę jej autora w zakresie prawa cywilnego, ze szczególnym uwzględnieniem prawa handlowego, co wskazuje na jego umiejętność w prowadzeniu pracy naukowej, a tym samym spełnia warunki określone dla prac doktorskich w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2016 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2016 r., poz. 882 i 1311) wnoszę o dopuszczenie Pana mgr Pawła Daszczuka do dalszych etapów postępowania o nadanie mu stopnia naukowego doktora nauk prawnych.

Wrocław 23 kwietnia 2019 r.

Prof. dr hab. Józef Frąckowiak

